

УДК 323.13 (477.85)

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ДУХОВИХ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ГУЦУЛЬЩИНИ

ПЕТРО ЮСИПЧУК

*Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
факультет мистецтв,
кафедра музично-практичної підготовки
пр. Молоді 5а, м. Луцьк, Україна, 43000*

Розглянуто духові народні інструменти на Гуцульщині і схарактеризовано їхні типи та призначення для народних свят. Гуцульські народні духові інструменти – трембіта, сопілка (фуярка), дрімба, дуда, флейта (тилінка) здавна були символом Карпатського краю і нероздільно пов'язані з життям і побутом гуцулів. На основі джерел і спогадів автора з'ясовано поширення народних духових інструментів серед гуцулів. Виявлено, що історія виникнення і розвитку цих музичних інструментів сягає сивої давнини.

Ключові слова: *духові народні інструменти, Гуцульщина, побут, музичні інструменти, трембіта, сопілка, дрімба, дуда, флейта, Карпатський край.*

Гуцульські духові народні інструменти, до яких належать трембіта, тилинка, довга (полонинська) фуярка, коротка (весільна), дрімба, дуда (коза), є улюбленими і найпоширенішими музичними інструментами Карпатського краю. Історія виникнення і розвиток цих музичних інструментів сягає в сиву давнину. Процес їхнього становлення відбувався паралельно до життя гуцулів, які з історичних обставин перебралися в гори і, облюбивавши цей край, жили там. Такий тісний взаємозв'язок природи з життям цього самобутнього люду та його творчістю, зокрема музичною, спостерігається і в наші дні.

Пісенна й інструментальна творчість Гуцульщини ще з давніх часів привертала увагу різних дослідників, зокрема фольклористів. Сьогодні маємо низку наукових праць з цієї проблематики. На Гуцульщину часто виїжджають експедиції вчених і студентів, які досліджують та систематизують перлини пісенного й інструментального фольклору. Переглянувши деякі праці та звіти дослідників, ми дійшли певного висновку. Дослідити музичну спадщину Гуцульщини спорадичними експедиціями неможливо. У цьому краї потрібно жити, а ще краще народитися, бути гуцулом, всім серцем любити цю землю та її привітний і щирий народ. Звичайно, є поодинокі випадки, як, наприклад, кіноверсія Сергія Параджанова твору М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», яка хвилює нас талантом кінорежисера, яскравого представника Кавказу.

Гуцульська пісенна й інструментальна творчість дуже багата й різноманітна. На перший погляд це не складно, бо для гуцульської пісні характерний одноголосий спів, а для інструментів – унісонне звучання. Багато дослідників це явище пояснює так: «Гуцули жили здебільшого окремими громадами, поселеннями в горах. Саме такий характер і обумовив те, що для гуцульського пісенного фольклору характерним є одноголосий спів. У них виховалася любов до мелодичного звучання народних інструментів таких, як трембіта, фуярка, дрімба, тощо»¹. Дуже цікавим є порівняння гуцульського одноголосого стилю з грузинським багатоголоссям. Грузини подібно до гуцулів влаштовували свої маєтки і теж жили окремими поселеннями в горах. У книжці «Конференція дослідників

¹ М. Домашевський, Історія Гуцульщини. Т. 1. (Львів: Логос, 1999), 235.

народної музики Червоноруських земель» міститься дослідження Богдана Котюка про музикантів весільних капел космацької традиції. Уважно перечитуючи цю розвідку, ми помітили такі рядки: «Початок гуцульської весільної капели згідно відомостей, поданих у літературі (та розповідях старих космачан), поклав дует скрипаля і цимбаліста. Це була не просто основа весільної забави, танців, але й стрижень усього весільного дійства»². Виходячи з цього, ми бачимо, що основними музичними інструментами, які становили гуцульську інструментальну музику або створили ядро гуцульської весільної капели, є скрипка та цимбали. Але ж ці інструменти – як скрипка, так і цимбали потребують періодичного настроювання, а це означає, що їм потрібен камертон, як кажуть гуцули, «міра» для настройки. Тут пригадалось мені, як я в дитинстві часто полюбляв бувати в домі славного музичного майстра Гуцульщини, відомого цимбаліста, уродженця с. Космача-Завоєлів, мого дядька (вуйка) Василя Григоровича (Прокопового) Луцяка. Я уважно стежив за настройкою, яку він здійснював напередодні весілля або настроював нововиготовлені цимбали. Для цього камертоном у майстра служила звичайна гуцульська фуярка, на якій майстер награвав потрібну йому «міру», яка згодом назвалася нота «ре». Від неї проводилася настройка всіх хорів струн (бунтів) цимбалів.

Фуярка як народний музичний камертон і віртуозний духовий інструмент здавна має широке застосування в гуцульській народній музиці і походить від полонинської фуярки, або ще її називають «довгою», а та у свою чергу бере початок від тилинки.

*Ой як мені не тішитись
В таку файну днинку,
Любка вівці завертає,
Я граю в тилинку.*

Тилинка як старовинний вівчарський музичний інструмент побутує на Гуцульщині вже багато років та є духовим музичним інструментом Карпатського краю. Першими виконавцями і майстрами цього інструмента є полонинські пастухи (вівчарі). Йдучи на цілий день з вівцями на пасовиська, пастухи шукали для себе розваги, щоб заповнити свій вільний час. Звичайно, деякі розваги самі приходили, про що говорять ці співаночки:

*Ой піду я в полонину,
В полонинці стану.
Одна дівка несе пиріг,
А друга сметану.
А я пиріг у кишеню,
А сметану віп'ю,
Одну дівку поцілую,
А на другу кліпну.*

Або:

*Мамцю моя дорогенька,
Що-м-ем наробила,
Полюбила-м вівчарика
За букату сира.
А я вкушу того сирия,
Сирець солоненький,
Подивлюся на вівчаря,
Вівчар молоденький.*

Як бачимо з цих співаночок, вівчарі не завжди сумували, але для цього вони повинні були давати своїм коханим любкам певний «знак» про місце їхнього перебування з отарою.

² Богдан Котюк, Конференція дослідників народної музики Червоноруських земель. (Львів: Видавництво ЛДК, 1991).

Тому і до цього дня на полонині популярні так звані «гойкання», в яких вівчарі своїм голосом пробували імітувати мелодію трембіти. Це тоді, коли вівчар володів добрими голосовими даними, а якщо такі були відсутні, що теж часто траплялося, а кохана чекає – як бути? Отож вирубавши рівну і чим якнайдовшу бузину (по-гуцульськи бзину), витиснувши з неї ватяну серцевину, облупивши кору, вівчар приступав до добування звуку. В довгих муках народжувався звук тилинки, а з ним і ціла плеяда полонинських тиленкарів.

У наш час на Гуцульщині теж грають на цьому інструменті, тільки цей інструмент вже добротніший, його виготовляють з явора з точним діаметром отвору, який висвердлюють, наносять самобутній гуцульський орнамент, точніше випалюють, за обов'язковою технологією інструмент проварюють, а потім лакують. Гра на тилинці на перший погляд здається нескладною. Закриваючи і відкриваючи вказівним пальцем знизу отвір, дують в горловину трубки (зверху) і видобувають звук. Та це лиш на перший погляд все просто, але насправді якісного звучання на тилинці домогтися дуже важко. На цьому інструменті виконують різні мелодії, особливо так звані «полонинські», діапазон яких сягає не вище від однієї октави в певній тональності. Виконання на цьому інструменті може бути чистим у звучанні або з супроводом гудіння (це коли виконавець при грі використовує голосове гудіння одночасно зі звуком інструмента. Такий технічний засіб виконання використовують і на інших гуцульських інструментах: фуярці (полонинській), короткій (весільній) сопілці, джоломізі (дводенцівці).

Продовжуючи розповідь про гуцульську тилинку, загляньмо в полонинське середовище й уважно простежмо дальший розвиток цього самобутнього інструмента. З кожним днем удосконалюючи свій виконавський рівень, полонинські музиканти у творчих пошуках складають куплети співанок, які в народі називаються «полонинськими».

*Ой піду я в полонинку
Та й в ту стару стаю.
Ой як літо літувати,
Лиш собі гадаю.
Ой як літо літувати,
Білі вівиці пасти,
Бідна ж моя головонько,
Без любовки пропасти.*

Дехто рішуче береться за вдосконалення свого улюбленого інструмента. Так народжується новий вид гуцульської народної пісенної творчості, який має розвиток і в наші дні, а з ним нові члени сімейства духових народних інструментів Гуцульщини, такі як довга фуярка (полонинська), а згодом і коротка (весільна).

Перші публічні виступи таких музикантів відбувалися на релігійних святах (храмах), які здавна популярні на Гуцульщині. Храм – це всенародне свято, яке відоме не тільки на Гуцульщині, а й в інших областях України, і яке відбувається щороку. Воно присвячене завершенню будівництва церкви та її освяченню. Наприклад, у відомому нам селі Космачі це свято 12 липня (Петра і Павла), місті Косові – 7 липня (на Івана Купала). На такі свята люди прибувають з різних регіонів України, а також з Америки, Канади, Росії. У цей день всі у святковому вбранні, деякі гуцули верхи на конях або на добротних возах, усі їдуть на свято. Вулиці села переповнені, кругом торгівля, вироби народних умільців, сувеніри, дешеві музичні інструменти: сопілки, дримби. Але перед тим, як святкувати, треба обов'язково побувати в церкві, і тільки після закінчення богослужіння, якщо цьому сприяє гарна погода, облюбують гарну поляну або в хатах господарів продовжують народне свято. Отже, зібравшись гуртом і влаштувавшись зручніше, накривають столи – і село полинуло в піснях і розвагах. Тилинкарі та фуяристи грають, люди слухають, а згодом, оцінивши гру музикантів, під їхній супровід виконують гуцульські співанки. Це дійство є яскравим прикладом зародження на Гуцульщині народного співу, який згодом було

названо одноголосим, де фуярка з точністю повторює і супроводжує ту чи іншу співанку, точніше її мелодію. Таке виконання в такому поєднанні характерне для гуцульського одноголосого співу і на інших святах: на весіллях, толоках, хрестинах, де молоді тиленкарі, а особливо фуяристи, складала випробовування на зрілість своєї виконавської майстерності, де екзаменатором є народ. Протягом багатьох років гуцульська тилинка пройшла довгий і тривалий шлях удосконалення. Нині тилинки є різних строїв (ля, сі, до, ре), і виготовляють не тільки з дерева, а й з трубок – мідних, алюмінієвих, довжина яких – до 70 см. На цьому інструменті грають музиканти не тільки Гуцульщини, а й інших регіонів України, які гідно репрезентують цей інструмент на різних святах та концертах. На відміну від фуярки, гуцульська тилинка все-таки має епізодичне застосування.

Довга фуярка, на відміну від тилинки, має шість отворів, що закриваються пальцями рук. В результаті довга фуярка порівняно з тилинкою має більші технічні можливості та діатонічний стрій. Довгі гуцульські фуярки, як і тилинки, є різних строїв, залежно від внутрішнього діаметру та довжини цівки. Застосування довгої фуярки, як і тилинки, епізодичне. Правда, цей інструмент ще використовують на гуцульських похоронах, особливо на «грушках» (два вечори прощання), де фуяристи в перервах між трембітанням і голосінням, стоять біля померлого, виконують тужні мелодії, створюючи цим самим ще напруженішу і жаліснішу атмосферу в домі.

Гуцульська фуярка (весільна, коротка) – це віртуозний інструмент, який користується великою любов'ю і шанобою у жителів Карпатського краю. Цей інструмент має широке застосування як в гуцульській, так й в українській народній інструментальній музиці. На відміну від своїх попередників, коротка (весільна) фуярка швидко здобула популярність серед жителів Гуцульщини, а з появою таких інструментів, як скрипка та цимбали, посіла провідне місце в гуцульській капелі як інструмент, що має багаті технічні можливості і чарівне звучання, а головне стала камертоном гуцульської народної музики.

*Ой люблю я цимбалочки
Та й люблю скрипочку.
А ще й люблю, як заграють
Файно в фуярочку.*

Виготовлення цього інструмента носить професійніший характер, що пов'язано зі строєм інструмента, який виробляють музичні майстри Гуцульщини. Цей інструмент також діатонічний і зручний для супроводу гуцульських співанок і мелодій. Внаслідок тривалих пошуків основою строю є тональність ре-мінор з високим четвертим та шостим щаблем, який згодом було названо – гуцульський лад. Гуцульська фуярка (весільна) подібна до довгої (полонинської), яка теж має шість отворів, але, на відміну від неї, довжина весільної фуярки сягає 36 см, що надає їй високого і яскравого звучання і більших технічних можливостей.

Цей інструмент набув великої популярності. На ньому грають від старого до малого. Такий успіх цього інструмента закономірний, він доступний, дешевий, легкий за вагою, дуже звучний і колоритний. Маючи такі прекрасні дані, гуцульська фуярка не могла й далі залишатися самотньою і служити тільки супроводом для гуцульського одноголосого співу. Минав час, народжувалися нові покоління, темперамент гуцулів потребує більше танцювальної музики. Повільні гуцульські мелодії стають швидшими. Все це сприяло народженню нового, гуцульського жанру – танцювального, в якому відводилось особливе місце ударному інструменту, яке згодом зайняв гуцульський барабан (бубень).

Технологія вичинки і виправки шкіри для гуцулів не була таємницею. Половину свого одягу вони виготовляли зі шкіри. До дерева вони завжди ставилися з любов'ю, тому досить швидко поруч з гуцульською (весільною) фуяркою гідне місце в інструментальній музиці посів бубень. Чому цей інструмент, а не інший став парою для фуярки?

Гуцульський танець, особливо чоловічий, сміливо можна назвати танцем імпровізації, який досяг найвищого мистецького рівня та наповнений складними тропачками і гайдуками, виконання яких з особливою точністю дублюється і супроводжується бубном, чітко

зберігаючи при цьому темп танцю. На таке поєднання двох самотніх інструментів натрапляємо і тепер під час коляди, де фуярці відведено роль сольного, а бубнові ударно-супроводжувального інструмента.

Доречно було б порівняти гуцульський дует фуєриста і бубніста та грузинський музичний дует – акордеоніста і барабанника, які в такому поєднанні з давніх часів супроводжують народні грузинські танці і до наших днів. Окрім цього, у цих народів є спорідненні музичні інструменти, такі як: в українців цимбали – у грузинів сантур, у нас гуцульське ребро – у них флейта пана (грузинською ларчемі), у нас дуда – у них удаствірі, а ще ряд інших музичних інструментів, які є спільними для наших народів. А з цього напрашується висновок, який, на нашу думку, має реальну підставу, а саме: грузинська гармоніка активно впливала на багатоголосся Грузії, гуцульська фуярка стала виразником одноголосого співу гуцулів.

Починаючи з 1970-х років, на Гуцульщину справляє великий вплив молдавська та румунська народна музика, для якої характерне багатство гармонії і віртуозність виконання, а це виявило відсутність хроматичного строю гуцульської фуярки. Після тривалих пошуків гуцульські виконавці знайшли хроматичний стрій на основі гуцульського, при цьому було змінено пальцівку на інструменті. Отже завдяки неповному перекриттю пальцями отворів, які розміщені на фуярці, інструмент зазвучав по-новому. Успішно долаючи технічні труднощі, гуцульські фуєристи опановують для себе мистецтво й тепер. Яскравими виконавцями на цьому інструменті є уродженці Гуцульщини, села Космача (Косівський район Івано-Франківської обл.): Лук'ян Багрійчук, Юрій Вардзарук (Якобишин), Іван Варцаб'юк, Лесь Кубанів, Лук'ян Вардзарук, Степан Бойчук, Данило Прокоп'юк, Дем'ян Попечин, Василь Варцаб'юк (Брумба), Петро Реведжук (Швидик), Петро Мохначук, Юра Кіщук, Микола Варцаб'юк (Прокопів), Микола Думітрак (село Брустури) та багато ін.

Гордістю Карпатського краю є неперевершені фуєристи-професіонали, такі як Дмитро Левицький (Косован), Василь Петрованчук (Рузен) із с. Космача.

Цей інструмент популярний не тільки в мешканців гірського краю, але й на Покутті (Коломийський, Снятинський р-ни). Тут гуцульська фуярка довга (полонинська) отримала нову назву – флюяра, а коротка (весільна) – фрілка. Славне село Мишин (Коломийського р-ну), яке люб'язно називають селом музикантів, де що сім'я – то оркестр. Яскравим представником цього регіону є музикант-віртуоз Михайло Тимофіїв – заслужений майстер народної творчості України, музикознавець, невтомний дослідник гуцульського фольклору, майстер виготовлення музичних інструментів. Він є автором і майстром хроматичної фрілки (фуярки). І лише після створення сім'ї хроматичних фрілок на десять ігрових отворів (1964 р.) для виконавців на цьому інструменті стали доступні музичні твори композиторів-класиків. Він створив хроматичну фрілку (рід сопілки безсвисткового пристрою) – інструмент з надзвичайно високими звуковими і технічними якостями, на якому грає багато відомих музикантів-віртуозів України. Це лауреати міжнародних конкурсів: Юрій Фокшей (м. Луцьк), Микола Маркевич (м. Трускавець), Богдан Яремко (м. Рівне) та ін. Михайло Тимофіїв добре відомий як універсальний виконавець на народних духових інструментах. Він же скрипач, композитор, педагог, перший вчитель музики автора цих рядків. Василь Попадюк – народний артист України, який досконало володів грою на багатьох народних духових інструментах. «Василь Попадюк – це живий орган, здатний полонити своєю грою будь-яку аудиторію», – саме так писала японська преса про виступ артиста. А чехословацькі критики в унісон зазначали: «Василь Попадюк – це цілий оркестр народних інструментів. Він своєю неперевершеною грою засвідчує одвічне: талантам з народу нема переводу». Гуцули про свого улюбленця так казали: «Перше грати на сопілці почав, ніж навчився ходити».

На гуцульській фуярці успішно виконують не тільки народну музику, але й класичні, концертні п'єси, фантазії, а колоритне звучання інструмента ніколи не залишає байдужим

його слухача. Такий життєвий шлях і щаслива доля чарівної гуцульської фуярки – провідниці гуцульського одноголосого співу та гуцульської народної інструментальної музики.

Отже, народні духові інструменти є візитною карткою Гуцульського краю, а звучання трембіти, сопілки, дрімби та ін. надає ансамблеві самобутності і неповторності. Гуцульські народні духові інструменти стають популярними, точніше «модними» не тільки на Прикарпатті й Галичині, а й у центрально-східних та південних регіонах України.

HISTORICAL BACKGROUND TO DEVELOPMENT OF SPIRITUAL PEOPLE INSTRUMENTS GUTSULCHYNA

PETRO YUSYPCHUK

Eastern European National University named after. Lesia Ukrainka
Faculty of Arts
Department of musical and practical training
street Moloda 5a, Lutsk, Ukraine, 43000

SUMMARY

The spiritual folk instruments are considered in Hutsulshchyna and their types and purpose for folk holidays are described. Hutsul folk spiritual instruments - trembita, trumpet (fuyarka), drimba, duda, flute (billet) have long been a symbol of the Carpathian region and are inseparably linked with the life and the life of Hutsuls. Based on the sources and memoirs of the author, the distribution of folk spiritual instruments among the Hutsuls was found. It was discovered that the history of the emergence and development of these musical instruments dates back to ancient times.

Hutsul Folk Instruments, which include trembita, thistle, long (Polonin) fuyarka, short (wedding), drimba, duda (goat), are the favorite and most popular musical instruments of the Carpathian region. The history of the emergence and development of these musical instruments dates back to ancient times. The process of their establishment took place in parallel with the life of Hutsuls, who, from historical circumstances, moved to the mountains and, having chosen this land, lived there. Such a close relationship of nature with the life of this original people and his creativity, in particular musical, is observed even today.

The songs and instrumental creativity of Hutsulshchyna has attracted the attention of various researchers, including folklorists, since ancient times. Today we have a number of scientific papers on this subject. Expeditions of scientists and students who study and systematize the pearls of song and instrumental folklore often leave for Hutsulshchyna. Having reviewed some of the papers and reports of the researchers, we have come to a conclusion. It is impossible to explore the musical heritage of Hutsulshchyna by sporadic expeditions. In this region you need to live, and even better to be born, to be a Hutsul, to love this land and its friendly and sincere people with all my heart. Of course, there are isolated cases, such as, for example, Sergei Parajanov's film version of the work of M. Kotsyubinsky «The Shadows of Forgotten Ancestors», which fascinate us with the talent of a filmmaker, a bright representative of the Caucasus.

Hutsul song and instrumental work is extremely rich and varied. At first glance, this is not difficult, for the Hutsul song is characterized by single-chord singing, and for instruments - uneven sound. Many researchers explain this phenomenon as follows: «Hutsuls lived for the most part by separate citizens, settlements in the mountains. It is precisely this nature that has led to the fact that for Hutsul song folklore singing is typical of one voice.

Key words: spiritual folk instruments, Hutsulshchyna, life, musical instruments, trembita, sopilka, drimba, dude, flute, Carpathian land.

REFERENCES

- Domashevsky, M. *History of Hutsulshchyna*. Vol. 1. Lviv: Logos, 199.
- Kotyuk, Bogdan. *Conference of researchers of folk music of Chervonurus lands*. Lviv: LDK Publishing House, 1991.